

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-323-330

УДК 340 (091); 340.13; 340 (15); 342; 342.1; 342.3

І. В. МУЗИКА,

кандидат юридичних наук, доцент*

ORCID: 0000-0002-8822-6156

ЗАХИСТ ПРАВ НАРОДІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ У ПРОЄКТІ ОЛЬГЕРДА БОЧКОВСЬКОГО (1914–1920 pp.)

У статті зроблено спробу проаналізувати науковий доробок О. Бочковського, присвячений захисту прав народів під час війни. Розглянуто його концепцію створення міжнародної організації Союзу Народів на основі Декларації прав народів для захисту суверенітету та національних прав народів колишніх Австро-Угорської монархії та Російської імперії.

Ключові слова: Ольгерд Іполит Бочковський, права народів під час війни, Декларація прав народів, суверенітет, самовизначення народів.

Muzyka Iryna. Protection of the rights of peoples during war in the project of Olgerd Bochkovsky (1914–1920)

The article attempts to analyze the scientific work of O. Bochkovsky, dedicated to the protection of the rights of peoples during war. His concept of creating an international organization, the League of Nations, based on the Declaration of the Rights of Peoples to protect the sovereignty and national rights of the peoples of the former Austro-Hungarian Monarchy and the Russian Empire is examined.

Keywords: Olgerd Ippolit Bochkovsky, rights of peoples during war, Declaration of the Rights of Peoples, sovereignty, self-determination of peoples.

Актуальність. Відсутність концептуально обґрунтованої й чітко визначеної моделі та засобів реалізації захисту прав народів під час війни призводить до порушення суверенітету держав і руйнування системи міжнародного права. Така загроза є реальною в наші дні. В умовах «нового світового порядку», який, за висловом Урсулі фон дер Ляєн під час виступу в Європарламенті, визначається силою, є надзвичайно актуальним створення дієвих механізмів захисту прав народів під час війни. Президент Франції Емманюель Макрон, виступаючи 20 січня 2026 року на засіданні Всесвітнього економічного форуму в Давосі, застеріг від «переходу до світу без правил», коли все вирішуватиме лише право сильного, світу «без ефективного колективного управління», що призводить до «невпинної конкуренції». Запобігання цьому катастрофічному явищу має сприяти вивчення трансформації міжнародного правопорядку, простеживши його зміни протягом останніх 100 років.

* **Muzyka Iryna**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Docent

Огляд літератури. Проблема захисту прав народів під час війни у науковій спадщині О. Бочковського до цього часу переважно залишається поза увагою правознавців. Окремі питання означеної проблематики висвітлені в статті І. Г. Патера¹ та в дисертації І. О. Каневської².

Постановка проблеми. На жаль, «історія нічому не вчить», оскільки історичний досвід переважно ігнорується сучасним політичним керівництвом, а напрацювання науковців, які мають сприяти створенню дієвих механізмів захисту прав народів, забуті або залишаються поза увагою суспільства та політичних спільнот. Така доля спіткала й науковий доробок Ольгерда Іполита Бочковського (1885–1939) – видатного соціолога, одного із засновників української націології, публіциста і політичного діяча, одного із організаторів роботи Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Празі (під кер. М. Славінського), керівника пресового відділу, згодом – аташе (до 1 жовтня 1922 р.), автора багатьох праць з проблем теорії та історії націй, боротьби пригноблених народів (зокрема українців) за національне визволення, національні права й національно-державне самовизначення.

Метою дослідження є висвітлення основних рис розробленої О. Бочковським концепції дієвого захисту прав народів в умовах війни та у період становлення національних держав, зокрема, створення правової бази діяльності міжнародної організації Союзу Народів на основі Декларації прав народів (Д.П.Н.)

Виклад основного матеріалу. У Конвенції (IV) про закони та звичаї сухопутної війни, підписаній 18.10.1907, зазначається: «Доки не буде виданий більш повний звід законів війни, Високі Договірні Сторони вважають за доцільне заявити, що у випадках, не передбачених схваленими ними правилами, місцеві жителі та воюючі сторони залишаються під захистом і верховенством принципів права народів, оскільки вони випливають зі встановлених між цивілізованими народами звичаїв, із принципів гуманності та вимог суспільної свідомості». Утім, ці положення під час Першої світової війни та в роки після її завершення залишалися суто декларативними.

Саме тому питання необхідності створення правової бази для захисту прав народів у міжнародному й національному праві під час війни було одним із головних у громадській і науковій діяльності О. Бочковського. Цій проблематиці присвячено його низку статей і монографічних досліджень. Зокрема, «Національна справа (статті про національне питання в зв'язку з сучасною війною)» (1920)³, «Новий тип злочинств та злочинів»⁴, «Боротьба народів за національне визволення»⁵. Статті у «Вістнику Союзу визволення України» (з 1918 р. – «Вісник політики, літератури й життя»): «Війна й українська справа»⁶, «Поляки й так звані східні окраїни»⁷, «Справа миру й національна проблема»⁸, «Про інтернаціонально-правний захист недержавних народів і національних меншостей (Знахідки про національні проблеми)»⁹, «Про проблему «Декларації прав народів» (До національної проблеми нашої епохи)»¹⁰, «Мирний конгрес і «Декларація прав народів»»¹¹.

Питання захисту прав народів під час війни, зазначав О. Бочковський, було предметом обговорення ще до Паризької мирної конференції 1919–1920 років, однак чіткої позиції держав-учасниць щодо змісту й меж поняття «право народів на самовизначення», як основи захисту прав народів, так і не було визначено. Тому актуальним завданням, на його думку, було «створення загальної міжнародної платформи для національних справ, провідні засади якої були б вказівками для полагодження поодиноких з них, з взяттям під увагу очевидно індивідуальної своєрідності кожної з них»¹².

У період Першої світової війни та в перші повоєнні роки процес створення держав східноєвропейських народів на теренах колишніх австро-угорської монархії та Російської імперії гальмувався керівництвом провідних на той час європейських держав і США через поширену концепцію існування недержавних і неісторичних народів не тільки в соціалістично-революційній догматичі Європи XIX століття, як зазначав О. Бочковський, а й світоглядних позицій провідних європейських політичних лідерів.

Прикладом може слугувати доля ЗУНР. Уряд ЗУНР доклав чимало зусиль, намагаючись заручитися підтримкою західних держав у боротьбі українців Галичини за суверенітет і незалежність своєї держави в умовах польсько-української війни 1918–1919 років. Уже наприкінці 1918 року питання про долю західноукраїнських земель стояло на порядку денному більшості урядів країн Антанти. Зокрема, Є. Петрушевич у ноті до В. Вільсона, наголошуючи на значенні національних прав українців на теренах власної держави, просив допомогти ЗУНР припинити агресію Польщі та виступити арбітром польсько-українського конфлікту. Керівництво Західноукраїнської республіки поклало великі надії на Паризьку мирну конференцію 1919 року, куди направило делегацію, спираючись на положення «Чотирнадцяти пунктів Вудро Вільсона» щодо необхідності створення загального об'єднання націй на основі особливих статутів з метою створення взаємної гарантії політичної незалежності, як великих, так і малих держав та отримання найширшої можливості автономного розвитку народів Австро-Угорщини, місце яких у Лізі Націй має бути захищене та забезпечене. На жаль, зацікавленість керівної верхівки Паризької мирної конференції вирішенням східногалицького питання була зумовлена не захистом суверенітету та незалежності ЗУНР, а прагненням припинити війну, в якій брали участь 100-тисячні армії ЗУНР і Польщі, на вигідних для Варшави та Антанти умовах та з метою залишити в кордонах Польщі Львів і прикарпатський нафтогазовий басейн – об'єкт вкладень великого капіталу Франції та Великої Британії¹³. Попри надію, спільна українська делегація ЗУНР і УНР (Директорії) не мала жодної підтримки західних держав. Звернення дипломатичних місій ЗУНР до уряду США також не мало успіху. Американські лідери ставили на чільне місце не правовий, а політичний аспект, заснований на позиції Верховного суду США, який вважав, що визначення того, хто є сувереном де-юре або де-факто над територією, це не правове, а політичне питання.

Таке ставлення до національних прав українців, наголошував О. Бочковський, призвело до того, що в Східній і Середній Європі «лютує або жевріє непогаснений вогонь національної ненависті та кривавих війн». Національна проблема не була врегульована. Були тільки більше або менше вирішені деякі національні справи, але без якоїсь загальної ідейної програми, яка б стала базою для створення національного та реформування міжнародного права. Офіційні миротворці, наголошував О. Бочковський, думали в довоєнних мілітарно-стратегічних категоріях, тому створений ними «мир» є дуже хитким¹⁴.

Його слова виявилися пророчими. Саме Паризька мирна конференція, санкціонувавши захоплення Румунією Північної Буковини та Бессарабії, Чехословаччиною – Закарпатської України, Польщею – Східної Галичини та Західної Волині, поклала край ЗУНР. Антанта та США відкрито знехтували правами українців. Недалекоглядні, штучні рішення багато в чому призвели до нечуваної своїми звірствами Другої світової війни і до низки національних конфліктів у Європі, які тривають і тепер¹⁵.

Захисту прав поневолених народів і встановленню тривалого миру, на думку О. Бочковського, мало б послугувати створення Союзу Народів на основі Декларації прав народів (Д.П.Н.), яке «є негайною справою, а не якимсь мрійним постулатом, але стає актуальною проблемою першорядного реально-політичного значення та невідкладною необхідністю». Створення Д. П. Н., наголошував О. Бочковський, мало б бути результатом колективного співробітництва представників поневолених народів, фахівців з національної справи, відомих і щирих оборонців думки всесвітньої Ліги націй¹⁶, основної реформи дотеперішнього міжнародного права й перебудови Європи та всього культурного світу в дусі повної національної справедливості й міжнародної солідарності.

Сформулювати основні положення Д. П. Н. мав, на думку О. Бочковського, спеціальний міжнародний конгрес з представників зацікавлених народів за умови недопущення будь-якого національного утиску або поневолення у сфері національного життя. Д. П. Н. мала б створити загальнообов'язкову міжнародну правову базу для всіх держав, країн і народів, у якій визнано абсолютне право всіх народів (без жодних винятків) на повне національне життя у всіх його проявах і формах, у культурній, господарській і політичній сферах. Має не допускатися жодна винародовлююча політика [денаціоналізація], жодна примусова асиміляція «інородців» та «окраїн»; переслідування релігії у зв'язку з національною приналежністю; заборону вживання мови, особливо в шкільництві, у пресі та літературі; заборону будь-якого національного бойкоту з винародовлюючою ціллю, особливо економічного характеру. Мають бути скасовані всі громадянські й державно-політичні обмеження антинаціонального характеру. За кожним народом, без огляду на його расове походження, релігійне вірування, численність, територіальну поширеність і т. д., визнається повне право на самовизначення у політичній, культур-

ній та економічній сферах. Кожен народ самостійно повинен обирати свою державну приналежність та форму власного політичного ладу. Утім, у випадках нерозвиненості національної свідомості через державно-політичний утиск та загальнокультурний занепад, наголошує О. Бочковський, національний референдум чи плебісцит можуть відкластися на кілька років, але одночасно така країна міжнародною спільнотою має захищатися від національно-асиміляторської пропаганди в дусі історично-імперіалістичних спрямувань. «Це застереження особливо стосується країн (подекуди середньоевропейських, але головню східноєвропейських), де лютує боротьба між історичними народами-панами та «неісторичними» народами-кріпаками, що прокинулися до національної свідомості та ведуть боротьбу за визволення з яра чужої «національної гегемонії». Отже, принципово слід заборонити будь-які спроби відновлення історичних державних конструкцій, бо всі вони, майже без винятку, будуть огнищами національних закоротів та ворогувань, отже, творитимуть небезпеку для міжнародного миру»¹⁷.

З наведеного видно, наголошує О. Бочковський, що Д.П.Н. має скасувати в майбутньому будь-яку рангову класифікацію народів на вищих та нижчих, більшовартісних та меншовартісних. Вона має базуватися на принципі національної рівноправності й рівновартності. З цією метою він пропонував створити т. зв. Національний інститут, який має розробити правову базу для мирного вирішення національних і міжнародних справ і спорів та створення механізмів запобігання в майбутньому міжнаціональним та міждержавним конфліктам, яка б мала «міжнародний характер і загальнообов'язкову виконавчу силу»¹⁸. Але це можливо, зазначав О. Бочковський, коли регулювання міжнаціональних відносин ґрунтуватиметься на загальнообов'язковому правовому ґрунті, коли буде усунена й унеможливлена теперішня необмежена сваволя панівних народів та держав, «що трактують національні спори як власні хатні справи, щодо яких можна поводитись зовсім безконтрольно, самовільно й без найменшої відповідальності перед цілим світом. Тому неминучим є, аби на будуче національне право мало міжнародний характер та загальнообов'язкову виконавчу силу».

На жаль, у наш час відсутність належної реакції й «виконавчої сили» ООН та «мовчання» світових лідерів стосовно захоплення рф Придністров'я (регіону Молдови), Чеченської Республіки Ічкерія, Абхазької автономної Республіки (де-юре частини Грузії), Автономної Республіки Крим (адміністративної одиниці в складі України) «розв'язало руки» рф й призвело до повномасштабної військової агресії проти України. Спостерігаються й прояви «сваволі пануючих народів», зокрема, неадекватна позиція президента США та його прибічників стосовно закінчення війни в Україні та спроби ігнорування суверенітету Гренландії та Канади, які ставлять під загрозу безпеку народів Євросоюзу та Великої Британії та мають деякі ознаки гібридної війни.

Очевидно, зазначав О. Бочковський, що «така реформа в національній політиці, яку передбачає пропонувана Д. П. Н., не є можливою без кардиналь-

ної відповідної реформи всього міжнародного права й політики загалом з запровадженням як засади інтернаціональної «кругової поруки» за додержання національних прав кожного народу й кожної країни. ... Для покарання та змушення до послуху нарушителей світового миру людство диспонує дуже певними репресивними засобами, не менш дієвими, ніж мілітарні засоби, а саме блокадою, господарським бойкотом, виключенням з користування інтернаціональною організацією комунікації, наприклад пошти, особової їзди й т. д.»¹⁹.

Декларація прав народів, на думку О. Бочковського мала стати основою нового міжнародного права та гарантування справжнього миру відповідно до основних шести пунктів: «1. Всі уряди одержують справжню свою владу за згодою підвладних (себто народу). 2. Є незайманим правом всіх народів засновувати свою владу на таких засадах і в таких формах, що, на їх думку, найкраще б запевнили їх добробут, тривкість і щастя. 3. Треба дати змогу свободного і природного розвитку ідеям кожної держави в тім нормальнім напрямі, що вони собі виберуть, за винятком такого випадку, коли сей їх напрям загрожував би спільним спрямуванням всього світу. 4. Не сміє бути тайної дипломатії, і всі пропоновані трактати та умови між державами (народами) мусять бути прилюдно оголошені перед їх прийняттям та ухваленням. 5. Ми віруємо, що наші народи мають споріднені ідеали та цілі, і що в злуці мають переводити їх для запевнення волі поодиноких націй та для загального добра, оскільки така злука забезпечить мир і щастя народів. 6. Має бути заснована Ліга народів всього світа в загальній і зобов'язуючій умові для дійсного та практичного співділання, для запоручення справедливості, а таким чином і миру-спокою між народами (державами)».

Висновки. О. Бочковського можна вважати одним з ідейних натхненників концепції майбутніх Європейського Союзу та ООН на основі принципів рівноправності і самовизначення народів та дієвих засобів захисту прав народів, зокрема – застосування сили та покарання за порушення норм міжнародного права та суверенітету. Сьогодні, як і сто років тому, не тільки Україна, а й увесь світ переживає тяжкий період руйнації світового порядку, посилення авторитаризму, порушення суверенітету і прав народів. Тому надзвичайно актуальними є думки мислителя стосовно побудови міжнародних відносин на основі принципу національної рівноправності і рівновартності. Введення до наукового обігу згаданих напрацювань О. Бочковського сприятиме надалі уникненню повторення історичних помилок та розробці ефективних засобів та механізмів захисту прав народів під час війни.

1. Патер І. Г. Союз визволення України і Ольгерд Іполит Бочковський: практичний зв'язок із національно-визвольним рухом. *Новітня доба*. 2017. Вип. 5. С. 3–59.
2. Каневська І. О. Громадськ-політична та наукова діяльність Ольгерда Бочковського в еміграції (1905–1939 рр.): дис. канд. істор. наук: 07.00.02; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2009. 225 с.

3. Ольгерд Іполит Бочковський, вибрані праці та документи. Том 1. Київ: Україна модерна. *Дух і літера*, 2018. 704 с. С. 469–654. 4. Рада, 13 (1914): 2. 5. Бочковський О. І. Боротьба народів за національне визволення. Подєбриди: Видавництво «Обрій», 1932. 260 с. 6. Вісник СВУ, 9 (1917): 130, 131. 7. Вісник СВУ, 48 (1917): 761–763; 49 (1917): 778–780. 8. Вісник СВУ, 1–2 (1918): 8 – 10. 9. Вісник СВУ, 17 (1918): 259–261; 18 (1918): 276–278. 10. Вісник СВУ, 29 (1918): 436, 437. 11. Вісник СВУ, 41 (1918): 545, 546. 12. Національна справа (статті про національне питання в зв'язку з сучасною війною). Бочковський О. І. *Вибрані праці та документи*. Том 1. Київ: Україна модерна. *Дух і літера*, 2018. С. 629–630. 13. Дацків І. Б. Діяльність дипломатичної служби Західно-Української Народної Республіки. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 348. 14. Бочковський О. І. Вибрані праці та документи. Том 1. Київ: Україна модерна. *Дух і літера*, 2018. С. 631. 15. Мироненко О. М. Антиукраїнські рішення Паризької мирної конференції. *Мала енциклопедія етнодержавознавства*. Київ: Довіра: Генеза, 1996. С. 260. 16. Ліга націй (англ. League of Nations, франц. Société des Nations) – міжнар. міжурядова організація, заснована на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. У квітні 1946 р. самоліквідувалася, її майно було передано ООН. 17. Бочковський О. І. Вибрані праці та документи. Том 1. ... С. 632–633. 18. Екзекуція – покарання або виконання судового чи адміністративного вироку. 19. Бочковський О. І. Вибрані праці та документи. Том 1. ... С. 634, 640.

References

1. Pater I. H. Soyuz vyzvolennya Ukrayiny i Ol'gerd Ipolyt Bochkovs'kyy: praktychnyy zv'yazok iz natsional'no-vyzvol'nym rukhom. *Novitnyy doba*. 2017. Vyp. 5. S. 3–59. 2. Kanevs'ka I. O. Hromads'k-politychna ta naukova diyal'nist' Ol'herda Bochkovs'koho v emihratsiyi (1905–1939 rr.) dys. kand. istor. nauk: 07.00.02 ; Nats. akad. nauk Ukrayiny, In-t ukr. arkhеоhrafіyі ta dzhерeloznavstva im. M. S. Hrushevs'koho. Kyiv, 2009. 225 s. 3. Ol'herd Ipolyt Bochkovs'kyy, vybrani pratsi ta dokumenty. Tom 1. Kyiv: Ukrayina moderna. *Dukh i litera*, 2018. 704 s. S. 469–654. 4. Rada, 13 (1914): 2. 5. Bochkovs'kyy O. I. Borot'ba narodiv za natsional'ne vyzvolennya. Podyebrady: Vydavnytstvo «Obriy», 1932. 260 s. 6. Visnyk SVU, 9 (1917): 130, 131. 7. Visnyk SVU, 48 (1917): 761–763; 49 (1917): 778–780. 8. Visnyk SVU, 1–2 (1918): 8 – 10. 9. Visnyk SVU, 17 (1918): 259–261; 18 (1918): 276–278. 10. Visnyk SVU, 29 (1918): 436, 437. 11. Visnyk SVU, 41 (1918): 545, 546. 12. Natsional'na sprava (statti pro natsional'ne pytannya v zv'yazku z suchasnoyu viynoyu). Bochkovs'kyy O. I. *Vybrani pratsi ta dokumenty*. Tom 1. Kyiv: Ukrayina moderna. *Dukh i litera*, 2018. S. 629 – 630. 13. Datskiv I. B. Diyal'nist' dyplomatychnoyi sluzhby Zakhidno-Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliki. *Ukrayina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist': zb. nauk. prats'*. L'viv, 2009. Vyp. 18. S. 348. 14. Bochkovs'kyy O. I. Vybrani pratsi ta dokumenty. Tom 1. Kyiv: Ukrayina moderna. *Dukh i litera*, 2018. S. 631. 15. Myronenko O. M. Antyukrayins'ki rishennya Paryz'koyi myrnoyi konferentsiyi. *Mala entsyklopediya etnoderzhavoznavstva*. Kyiv: Dovira: Heneza, 1996. S. 260. 16. Liha natsiy (anhl. League of Nations, frants. Société des Nations) – mizhnar. mizhuryadova orhanizatsiya, zasnovana na Paryz'kiy myrniy konferentsiyi 1919–1920 rr. U kvitni 1946 r. samolikvidovalasya, yiyi mayno bulo peredano OON. 17. Bochkovs'kyy O. I. Vybrani pratsi ta dokumenty. Tom 1. ... S. 632–633. 18. Ekzekutsiya – pokarannya abo vykonannya sudovoho chy administratyvnoho vyroku. 19. Bochkovs'kyy O. I. Vybrani pratsi ta dokumenty. Tom 1. ... S. 634, 640.

Muzyka Iryna. Protection of the rights of peoples during war in the project of Olgerd Bochkovsky (1914 – 1920)

Introduction. The article attempts to analyze the scientific work of O. Bochkovsky, dedicated to the protection of the rights of peoples during war. His concept of creating an international organization the League of Nations, based on the Declaration of the Rights of Peoples to protect the sovereignty and national rights of the peoples of the former Austro-Hungarian Monarchy and the Russian Empire is examined.

Results. The issue of the need to create a legal framework for the protection of peoples' rights in international and national law during war was one of the main ones in O. Bochkovsky's public and scientific activities. A number of his articles and monographic studies are devoted to this issue.

The protection of the rights of the peoples of the former Austro-Hungarian Monarchy and the Russian Empire and the establishment of lasting peace, according to O. Bochkovsky, should have been ensured by the creation of the Union of Peoples on the basis of the Declaration of the Rights of Peoples (D.P.N.). The creation of the D.P.N. should be the result of collective cooperation of representatives of the peoples of the former Austro-Hungarian Monarchy and the Russian Empire, specialists in national affairs, defenders of sovereignty and the rights of peoples. The D.P.N. should be the basis for the reform of international law and the restructuring of Europe and the entire cultural world in the spirit of complete national justice and international solidarity.

Conclusions. O. Bochkovsky can be considered one of the ideological inspirers of the concept of creating a future European Union and the United Nations based on the principles of equality and self-determination of peoples and effective means of protecting the rights of peoples, in particular – the use of force and punishment for violations of international law and sovereignty. Therefore, the thoughts of the thinker regarding the construction of international relations based on the principle of national equality and equivalence are extremely relevant.

The introduction of the aforementioned works of O. Bochkovsky into scientific circulation will contribute to the further avoidance of the repetition of historical mistakes and the development of effective means and mechanisms for protecting the rights of peoples during war.

Keywords: Olgerd Ippolit Bochkovsky, rights of peoples during war, Declaration of the Rights of Peoples, sovereignty, self-determination of peoples.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026